

Особливості інструменту мінімальних резервних вимог євросистеми

Анжеліка Василівна Сомик,
начальник відділу досліджень грошово-кредитної політики
та міжнародних валютно-кредитних відносин
Центру наукових досліджень Національного банку України,
кандидат економічних наук

Анотація. Проаналізовано досвід використання інструменту мінімальних резервних вимог в євросистемі. Узагальнено особливості його складових елементів та обґрунтовано позитивні аспекти, гідні впровадження в Україні, з метою вдосконалення інструменту обов'язкових резервів Національного банку України.

Ключові слова: суб'єкти мінімальних резервних вимог, система мінімальних резервних вимог євросистеми, резервна база, розрахунковий період, звітний період, норма резервних вимог, винагорода за утримання резервних вимог.

Постановка проблеми. Обов'язкові резервні вимоги – інструмент монетарної політики, який застосовується Національним банком України з метою регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. Інструмент обов'язкового резервування Національного банку України зазнав значних змін у кризовий і посткризовий періоди. У пошуку подальших шляхів удосконалення інструменту і на виконання планового дослідження Центру наукових досліджень Національного банку України «Обов'язкові резервні вимоги як інструмент монетарної політики: світовий досвід і пропозиції для України» проведено аналіз теоретичних і практичних засад застосування інструменту.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним питанням та окремим практичним аспектам використання обов'язкових резервних вимог як інструменту монетарної політики присвячені підручники та наукові публікації вітчизняних дослідників – Б. П. Адамика, А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної, М. І. Савлука, В. О. Романишина, Ю. М. Уманціва, В. В. Козюка, М. Ш. Крупки, Я. В. Грудзевича, З. Я. Заставної, Т. П. Бабійчук, В. В. Коваленко, Н. І. Костіної, О. Є. Шаринської, В. В. Герасименко та інших. Аналіз публікацій українських учених дозволяє зробити висновок про односторонність їхніх результатів, яка зумовлена тим, що інформаційним підґрунтям проведених досліджень є вітчизняний досвід і публікації українських і російських дослідників. У більшості з них не враховано надбання зарубіжних учених і сучасну практику застосування резервних вимог центральними банками інших країн.

Метою публікації є аналіз досвіду використання інструменту мінімальних резервних вимог в євросистемі, узагальнення його особливостей та обґрунтування позитивних аспектів, гідних впровадження в Україні, з метою удосконалення інструменту обов'язкових резервів Національного банку України.

Основна частина. Досвід використання досліджуваного інструменту в євросистемі вартий уваги для детального вивчення. Інструмент мінімальних резервних вимог євросистеми є глибоко продуманою системою, складові якої допомагають центральним банкам досягати монетарних цілей.

В Європейській системі центральних банків інструмент мінімальних резервів застосовується на єдиних умовах для всіх центральних банків – учасників ЄС. Європейський центральний банк (ЄЦБ) відповідно до засад загальної системи мінімальних резервів Євросистеми (Minimum Reserve System of the Eurosystem) вимагає, щоб усі кредитні установи утримували мінімальні резерви на рахунках у національних центральних банках. Правова основа для цієї системи зазначена у статті 19 статуту ЄСЦБ, Директивах (ЄС) № 2531/98 і ЄЦБ/2003/9. У рамках застосування системи мінімальних резервів ЄЦБ зобов'язаний прагнути досягнення цілей євросистеми та діяти так, щоб не викликати значних небажаних переміщень або впливу ресурсів з банківської системи [1, с. 71].

Мінімальні резерви – складова операційних засад монетарної політики євросистеми, тобто один із монетарних інструментів. Варто звернути увагу на таку особливість, що назва інструменту не є директивною: використовується термін «мінімальні резерви» (minimum reserves), а не «обов'язкові резерви». В офіційних нормативних документах євросистеми, що регулюють та інформують про зазначений інструмент, застосовують, окрім терміна «мінімальні резерви», офіційно вживані терміни «система мінімальних резервів» (Minimum Reserve System), «резервні вимоги» (reserve requirements), «необхідні резерви» (required reserves) [1].

Іншою особливістю системи мінімальних резервів Євросистеми є офіційні монетарні функції, чітко визначені та роз'яснені у відповідних нормативних документах і які полягають у [1, с. 72]:

- 1) стабілізації відсоткових ставок грошового ринку;
- 2) створенні або збільшенні дефіциту структурної ліквідності.

Перша ключова функція реалізується за допомогою принципу усереднення резервів. Цей принцип дозволяє кредитним установам вирівнювати щоденні коливання ліквідності, оскільки часовий дефіцит балансу резервів можна компенсувати за рахунок надлишків резервів, що виникають у межах одного періоду виконання резервів. Усереднення резервів означає,

що кредитні установи можуть одержати вигоду від надання кредитів на ринку і мати дефіцит резервів, коли короткострокові ставки на грошовому ринку вищі і від очікуваних на звітний період (період виконання резервів). В іншому разі, якщо ринкові ставки нижчі від очікуваних у звітному періоді, банки можуть запозичувати кошти на ринку і створювати надлишки резервів. Цей механізм стабілізує процентну ставку за кредитами «овернайт» протягом звітного періоду і позбавляє центральний банк необхідності здійснювати втручання у грошовий ринок операціями з регулювання ліквідності. Усереднення резервів працює безперешкодно протягом звітного періоду (періоду підтримання резервів). Проте наприкінці звітного періоду резервні вимоги стають обов'язковими (примусовими), і банки втрачають можливість переносити надлишок або дефіцит ліквідності на майбутнє [2].

Друга важлива функція, покладена на систему мінімальних резервів, – створення або розширення структурного дефіциту ліквідності банківської системи. Необхідність для кредитних установ утримувати

мінімальні резерви в національних центральних банках збільшує попит на кредити центрального банку, що, у свою чергу, спрощує для ЄЦБ управління ставками грошового ринку через регулювання шляхом проведення операцій, пов'язаних із ліквідністю [2].

Щодо цієї функції, то, на нашу думку, вона перестала відповідати сучасній практиці застосування інструменту резервних вимог. З лютого 2012 року почала діяти нова норма резервних вимог, яка була зменшена з 2 до 1% для зобов'язань кредитних установ (депозитів і боргових цінних паперів) строком до двох років. З урахуванням чергового етапу кількісного пом'якшення, що проводилося в євросистемі, надлишкові резерви кредитних установ зросли з 4–5% у січні – липні 2012 року до 400–422% у серпні – грудні 2012-го (рис.). Як відомо, в умовах надлишкової ліквідності управлінська позиція центрального банку в регулюванні грошового ринку є недостатньо сильною. Наявність значної надлишкової ліквідності свідчить про те, що інструмент не виконує функцію щодо «створення або збільшення дефіциту структурної ліквідності».

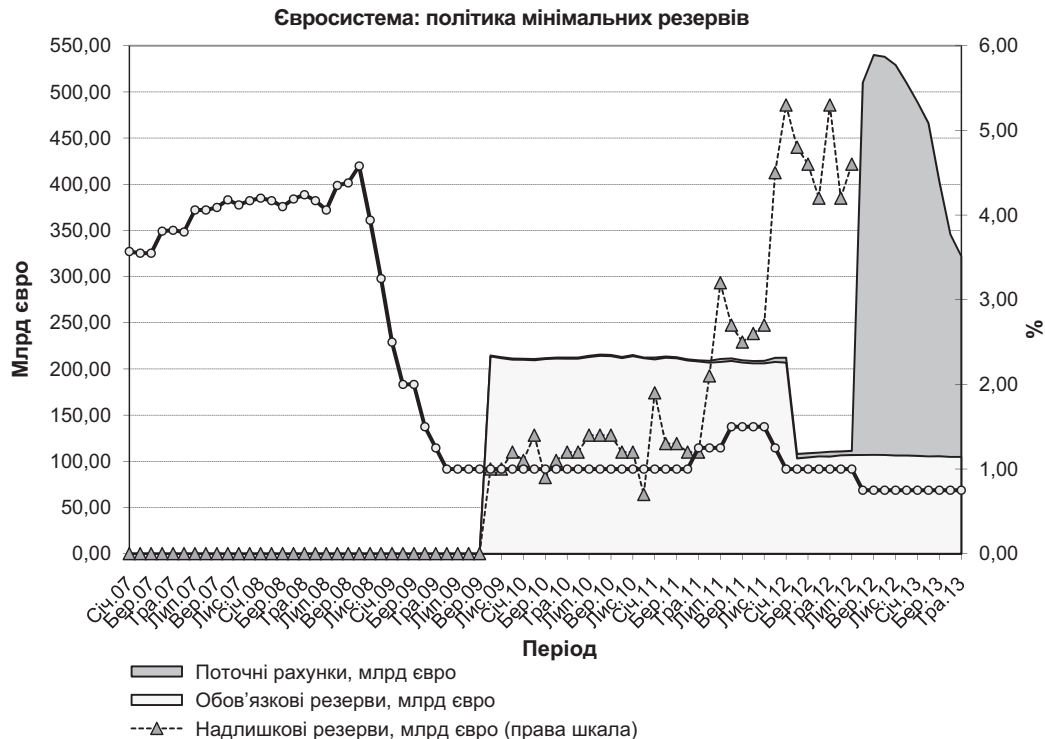

Рис. Політика мінімальних резервів в євросистемі у 2007–2013 рр.

Джерело. Побудовано за даними Європейського центрального банку [3]

Примітки:

1. На необхідні мінімальні резерви, утримувані кредитними установами, нараховуються відсотки на рівні ставки євросистеми за основними операціями рефінансування.
2. Надлишкові резерви – надлишок коштів на поточних рахунках банків, понад рівень необхідних резервних вимог.

Має свої особливості і резервна база, що розраховується для обчислення мінімальних резервних вимог. ЄЦБ має право включати в резервну базу установ зобов'язання, що виникають у результаті отримання коштів, разом із зобов'язаннями, які впливають із позабалансових статей. Зокрема, ЄЦБ поділяє зобов'язання на дві категорії: зобов'язання, до яких застосовують позитивну норму резервування, і

зобов'язання, включені в резервну базу, до яких застосовують нульову норму резервування (табл.).

Порядок розрахунку мінімальних резервних вимог в євросистемі має також певні особливості. Суму необхідних резервів, яку повинна утримувати кожна конкретна кредитна установа, визначають відносно резервної бази. Останню обчислюють за складовими елементами балансової звітності кредитних установ

станом на кінець певного календарного місяця на період підтримки резервів, який почнеться *через два місяці*. Наприклад, резервна база, обчислена на підставі даних балансового звіту станом на кінець люто-

го, буде використана для розрахунку суми резервних вимог, які контрагенти будуть зобов'язані виконувати протягом періоду підтримки резервів, який почнеться у квітні [1, с. 73].

Таблиця

Основні складові елементи та особливості системи мінімальних резервних вимог євросистеми

Складові системи	Особливості
Назва інструменту	Мінімальні резерви. Синоніми, що вживаються в офіційних документах, резервні вимоги, мінімальні резервні зобов'язання, необхідні резерви, мінімальні резервні вимоги, система мінімальних резервів євросистеми
Офіційна мета використання	Складова операційних засад, інструмент монетарної політики євросистеми
Офіційні функції	1. Стабілізація відсоткових ставок грошового ринку. 2. Створення або збільшення дефіциту структурної ліквідності.
Суб'єкти	Кредитні установи, засновані в державах – членах ЄС та розміщені на території єврозони, відділення установ, які не мають зареєстрованого офісу в єврозоні, проте розміщені на території єврозони
Норми резервних вимог	1. Депозити овернайт, депозити з узгодженим строком погашення або повідомленням і строком погашення до двох років, випущені боргові цінні папери з терміном погашення до двох років, цінні папери грошового ринку – 1% з 18.01.2012 до ц. ч. (1.01.1999–17.01.2012 – 2%). 2. Депозити з узгодженим строком погашення або з повідомленням і строком погашення більше ніж два роки, репо, випущені боргові цінні папери з терміном погашення більше ніж два роки – 0% з 1.01.1999 – до ц. ч.
Рахунки збереження резервних вимог	Поточні рахунки кредитних установ у національному центральному банку країн-учасників
Періоди	1) розрахунковий період; 2) звітний період (період підтримки резервів), який почнеться через два місяці після розрахункового
Особливості	1. Назва інструменту не є директивною – мінімальні резерви (minimumreserves). 2. Визначені офіційні функції – стабілізація відсоткових ставок грошового ринку і створення або збільшення дефіциту структурної ліквідності. 3. Використовується принцип усереднення, що застосовується при збереженні резервних вимог на поточних рахунках банків без будь-яких обмежень. 4. На мінімальні резерви, що зберігаються на поточних рахунках у центральному банку, нараховуються плата за ринковою ставкою (на рівні ставки євросистеми за основними операціями рефінансування). 5. Наявні пільги, що полягають у: а) зменшенні суми резервних вимог на 100 тис. євро для покриття адміністративних витрат, що виникають у зв'язку з управлінням резервними вимогами; б) можливості надавати малим кредитним установам звітність з обмеженим набором даних щоквартально та підтримувати резервні вимоги на основі квартальних розрахунків протягом трьох послідовних звітних періодів. 6. У чинній нормативній базі євросистеми чітко прописані умови автоматичного звільнення від виконання резервних вимог. 7. Застосовується «принцип запізнення», який полягає у використанні часового лагу у два місяці між початком періоду розрахунку і початком періоду виконання резервів (звітним періодом). 8. Період підтримки резервів починається в день розрахунку за першою основною операцією рефінансування, проведеною після щомісячного засідання, на якому обговорюють характер монетарної політики на наступний період, і не збігається з календарним місяцем. 9. Євросистема прозора висвітлює інформацію, необхідну для комплексного розуміння дії інструменту резервних вимог, яка міститься в системних нормативних актах, базових документах з монетарної політики та її інструментів, монетарній статистиці, переліках установ (охоплених і звільнених від системи резервних вимог), календарі звітних періодів на рік

Примітка. Узагальнено автором.

Відмінністю практики євросистеми щодо використання мінімальних резервних вимог є те, що щодо розрахункового і звітних періодів застосовується «принцип запізнення». Він полягає у використанні часового лагу між початком періоду розрахунку і початком періоду виконання резервів (звітним періодом). Цей принцип забезпечує стабільний попит банківської системи на резервні кошти, що дає центральному банку можливість прогнозувати розмір необхідних грошових інтервенцій через операції на відкритому ринку.

В євросистемі період підтримки резервів (звітний період) починається в день розрахунку за першою основною операцією рефінансування, проведеною після щомісячного засідання ради керуючих, на якому обговорюють характер монетарної політики на наступний період, і не збігається з календарним місяцем. Прив'язка звітного періоду підтримання резервних

вимог до засідання ради керуючих була здійснена в березні 2004 року одночасно з рішенням щодо скорочення строку основних операцій рефінансування з 14 до семи днів. У сукупність цих рішень була зумовлена необхідністю запобігти спекулятивній зміні короткострокових ринкових ставок протягом звітних періоду та усунення перенесення розмірів процентних ставок з одного звітного періоду в інший.

Особливості притаманні також періоду підтримання резервних вимог. Для виконання резервних вимог кредитні установи зобов'язані підтримувати позитивне сальдо на своїх поточних рахунках у національних центральних банках. Поточні рахунки кредитних установ можуть вільно коливатися навколо необхідного рівня їхніх резервних вимог, але в цілому утримання середнього рівня рахунку має бути, як мінімум, рівне резервним вимогам протягом звітних періоду. Система мінімальних резервів євросистеми дозволяє

контрагентам використовувати принцип усереднення, який означає, що дотримання резервних вимог перевіряють на основі середнього сальдо на кінець календарного дня на рахунках контрагентів у центральному банку протягом періоду підтримки (обслуговування) резервів [1, с. 71–72]. Принцип усереднення, що застосовується при збереженні резервних вимог на поточних рахунках банків, *діє без будь-яких обмежень*. Завдяки цій особливості банки можуть у межах звітного періоду вільно керувати і використовувати кошти поточного рахунку залежно від кон'юнктури грошового ринку та ринкової і прогнозованої ставок за короткостроковими ресурсами. Це згладжує волатильність ставок на грошовому ринку і позитивно позначається на розвитку міжбанківського ринку, який є важливою ланкою у трансмісійному механізмі монетарної політики будь-якого центрального банку.

Відмінною рисою інструменту резервних вимог євросистеми є *дотримання принципу платності*. На мінімальні резерви, що зберігаються на поточних рахунках у національному центральному банку, нараховується плата за ринковою ставкою (на рівні ставки євросистеми за основними операціями рефінансування). Необхідність у застосуванні принципу платності за додержання резервних вимог зумовлена тим, що євросистема прагне зробити так, щоб система мінімальних резервів не стала для банківської системи навантаженням і не перешкоджала ефективному перерозподілу ресурсів. Нарахування ринкової ставки нівелює податковий характер інструменту резервних вимог і перетворює прямий інструмент монетарної політики в ринковий.

Відмінною особливістю досліджуваного інструменту в ЄЦБ є *наявність певних пільг*. Одна з них полягає у зменшенні суми резервних вимог на 100 тис. євро для покриття адміністративних витрат, що виникають у зв'язку із управлінням резервними вимогами. Ця пільга є загальною для всіх кредитних установ і дозволяє, не порушуючи конкурентних умов на ринку, пом'якшити директивний вплив інструменту резервних вимог. Друга – дозволяє врахувати інтереси малих кредитних установ шляхом надання можливості надавати не щомісячно, а щоквартально звітність з обмеженим набором даних і підтримувати резервні вимоги на основі квартальних розрахунків протягом трьох послідовних звітних періодів. Ця пільга дає можливість полегшити тягар звітності для невеликих кредитних установ.

Вартим уваги аспектом європейської практики застосування інструменту мінімальних резервів є те, що в чинній нормативній базі, яка регулює порядок застосування інструменту, *чітко прописані випадки автоматичного звільнення установ від виконання резервних вимог*, якими є призупинення ліцензії, початок процедури ліквідації установи, процедура реорганізації, заходи впливу, пов'язані із замороженням коштів або припиненням доступу до операцій рефінансування або якщо цілі системи мінімальних резервів євросистеми не досягаються шляхом покладання обов'язків утримання резервів на такі конкретні установи. Якщо рішення про звільнення від виконання зазначених обов'язків прийняте з огляду на цілі системи

обов'язкових резервів, то ЄЦБ бере до уваги такі критерії [1, с. 72–73]:

- установа уповноважена виконувати лише спеціальні функції;
 - установі заборонено займатись активною банківською діяльністю і конкурувати з іншими кредитними установами;
- і (або)
- закон зобов'язує установу спрямовувати всі вклади на потреби, пов'язані з наданням регіональної і (або) міжнародної допомоги з метою підтримки розвитку.

Акцентуємо увагу на останньому пункті, який є підґрунтям можливого застосування ЄЦБ прямих методів впливу на банки в цілях проведення селективної інвестиційної політики в інтересах розвитку.

Позитивним аспектом є така особливість практики євросистеми, як висока прозорість у висвітленні інформації щодо інструментів монетарної політики, у тому числі системи мінімальних резервів. На офіційному сайті ЄЦБ і центральних банків – учасників ЄС міститься вся інформація, необхідна для комплексного розуміння дії інструменту резервних вимог. Зокрема, монетарна статистика включає в себе вичерпну інформацію в розрізі звітних періодів щодо обсягів бази резервування та її складових, норм резервних вимог, обсягів резервних вимог і поточних рахунків банків, надлишкових резервів і рівня плати за дотримання мінімальних резервних вимог [3].

З метою забезпечення прозорості в застосуванні системи мінімальних резервів ЄЦБ складає і підтримує на офіційному сайті перелік установ, охоплених системою резервних вимог, публікує перелік установ, звільнених від виконання резервних вимог, а також календар періодів підтримки резервів (за три місяці до початку кожного року). Крім цього, розміщено нормативну базу, що регулює використання інструментів монетарної політики.

Важливим актом є наявність базового документа «Керівництво Європейського центрального банку з інструментів і процедур монетарної політики євросистеми» [1]. Документ не лише дозволяє комплексно зрозуміти інструмент мінімальних резервних вимог як систему та її елементи (суб'єкти системи, базу та норму резервування, мету і функції, принципи дії, механізм розрахунку резервних вимог, порядок зберігання та оплати резервних вимог, пільги, умови звітування і заходи за невиконання мінімальних резервних вимог), а й скласти загальну картину застосування всіх інших інструментів монетарної політики та їх взаємодії.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи проведене дослідження, зазначимо, що порівняно з інструментом обов'язкових резервних вимог, який застосовують в Україні, мінімальні резерви євросистеми мають відмінності, що стосуються: мети та офіційних функцій інструменту, практики застосування принципів «усереднення» і «платності», пільг та умов звільнення від виконання резервних вимог, початку і тривалості розрахункового та звітного періодів резервних вимог і часового лагу між ними; дотримання принципу прозорості використання інструменту.

Позитивними аспектами практики використання системи мінімальних резервних вимог в євросистемі, гідними впровадження в Україні з метою удосконалення інструменту обов'язкових резервів Національного банку України, на нашу думку, є:

- назва інструменту, яка має не директивний характер (мінімальні, а не обов'язкові резервні вимоги);
- чітко прописані у відповідних нормативних актах і роз'яснені в базових документах монетарної політики [1; 2] функції інструменту;
- застосування «принципу усереднення» резервних вимог, які зберігаються на поточних рахунках банків, без будь-яких обмежень;
- застосування ринкової ставки при оплаті мінімального рівня резервних вимог, що утри-

муються на поточних рахунках у центральному банку;

- чітке прописування в чинній нормативній базі всіх складових системи резервних вимог (суб'єкти, база і норма резервування, мета і функції, принципи дії, механізм розрахунку резервних вимог, порядок зберігання та оплати резервних вимог, пільги, умови звітування і заходи за невиконання мінімальних резервних вимог), необхідних для комплексного розуміння дії інструменту;
- високий ступінь прозорості інформації (правової, статистичної, аналітичної, роз'яснювальної), пов'язаної з використанням інструменту мінімальних резервних вимог, що розміщується на офіційному сайті Європейського центрального банку.

Список використаних джерел

1. Guideline of the European centralbank on monetary policy instrument sand procedures of the Eurosystem (ECB/2011/14), (2011/817/EU) [Electronic resource] // Офіційний сайт ЄЦБ. – Available from: <http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/02011o0014-20130103-en.pdf>.
2. The monetary policy of the ECB (thirdedition, May 2011) [Electronic resource] // Офіційний сайт ЄЦБ. – Available from: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf>.
3. Minimum reserve and liquidity statistics / EURO Area statistics // Monthly Bulletin // Офіційний сайт ЄЦБ. – Available from: <http://www.ecb.europa.eu/pub/mb/html/index.en.html>.

Summary. The Eurosystem's experience of using the minimum reserve requirements as the monetary policy instrument is analyzed in the article. The author has summarized the features of its elements and has elaborated a proposal for the National Bank of Ukraine how to improve reserve requirements.

Keywords: institutions subject to minimum reserve requirements, minimum reserve system of the Eurosystem, reserve base, calculation period, maintenance period, reserve ratios, remuneration of reserve holdings.